Zijn Gagea lutea (L.) Ker-Gawl. en Gagea spathacea (Hayne) Salisb. in N.O.-Nederland als stinseplanten te beschouwen?

door

H. P. M. Hillegers
(Laboratorium voor Plantenoecologie, Haren, Gr.)

Als stinseplanten beschouwt Van der Ploeg (1953) planten, die in Friesland in stinsemilieus voorkomen, d.w.z. in oude stads- en slotparken, op stadswallen en kerkhoven, in beplantingen van oude kasteelboerderijen e.d. In het verleden zijn deze planten van elders aangevoerd en in de stinsemilieus gekweekt, met name als sierplant, medicinaal gewas of keukenkruid. Nadien zijn stinseplanten ook buiten Friesland aangetroffen en wel in de binnenduinrand (Doing, 1963), in Groningen (Duiven, 1966) en in de Betuwe (Jansen c.s., 1968).

Door het voorkomen van *Gagea lutea* in stinsemilieus van Friesland, Zuid-Groningen en Noord-Drente beschouwen Van der Ploeg (1953) en Honer (1962) deze soort hier als stinseplant. Voor *Gagea spathacea*, die ook in een aantal stinsemilieus van Zuid-Groningen en Noord-Drente gekonstateerd is, zou hetzelfde kunnen gelden.

Op grond van de resultaten van een onderzoek, verricht in het voorjaar van 1968, meent schrijver dezes te kunnen aantonen dat beide soorten niet als stinseplanten beschouwd mogen worden, maar als soorten die binnen hun natuurlijke areaalgrenzen voorkomen en op een natuurlijke wijze verspreid zijn.

Gagea lutea heeft in Eurazië een ruime verspreiding (*fig 1*); in Nederland is de verspreiding — hoewel zij nergens talrijk voorkomt — eveneens ruim: de soort wordt door Heukels-Van Ooststroom (1962) vermeld van het Drentse, Subcentreurope, Fluviatiele, Krijt- en Duindistrict. Honer (1962), die de geschiedenis van een 25-tal uit de literatuur bekende vindplaatsen heeft nagegaan, komt tot de conclusie dat er in 1962 nog slechts een 5-tal over was, liggend in het Drentse en Subcentreurope district. Dit lijkt enigszins pessimistisch, te meer omdat in het voorjaar van 1968 alleen al in Zuid-Groningen en Noord-Drente *Gagea lutea* in niet minder dan 9 stinsemilieus werd aangetroffen, met name in:

1. Groningen: Noorderplantsoen (resten van oude stadswallen), sinds 1898 bekend (herb. Groningen).
2. Groningen: Sterrebos (oud wandelpark), vóór 1900 bekend (herb. Groningen).
3. Winschoten: De Burcht (rest van kasteeltuin, nu wandelpark), niet uit de literatuur bekend.
4. Midwolde: Ennemaborg, al in 1897 bekend (herb. Groningen).
5. Wedde: Wedderborg, niet uit de literatuur bekend.
6. Sappemeer: Odd Fellowhuis (herenhuis, door een oude parktuin omgeven), niet uit de literatuur bekend.
7. Appingedam: Ekestein. Slotpark. Bekend uit IVON-lijsten van vóór 1950.
8. Zuidlaren: Laarwoud, eikenlaan, niet uit de literatuur bekend.
9. Groningen: Oude Hortus Botanicus, gesticht in de 2e helft van de 17e eeuw. De soort komt hier op paden en onder bomen voor, is niet gekatalogiseerd en is

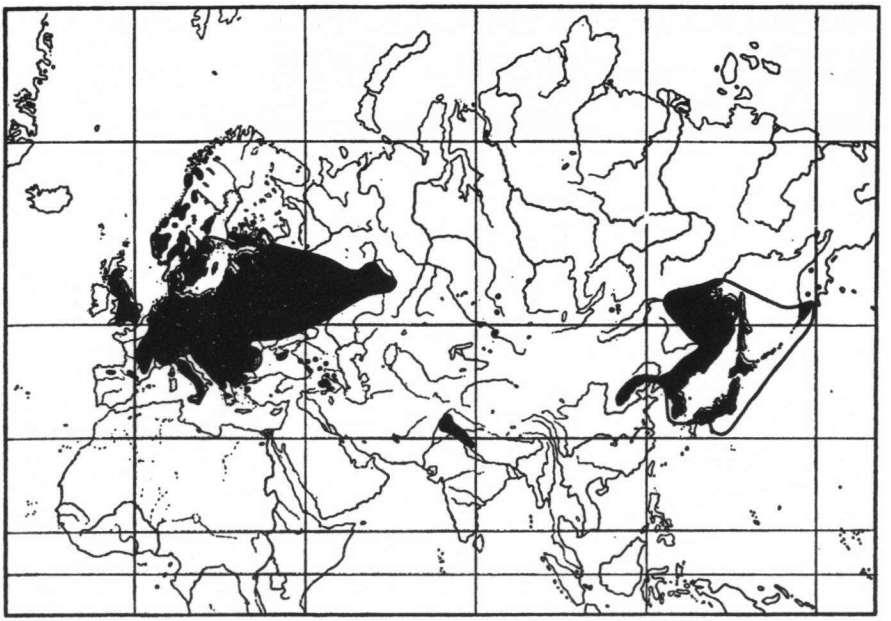

Gagea lutea (L.) KER-GAWL.

Fig. 1. Areaalkaart van *Gagea lutea* (L.) Ker-Gawl. Naar MEUSEL c.s. (1965).

hier hoogstwaarschijnlijk niet ingevoerd. Verspreid vanuit nabijgelegen Noorderplantsoen?

10. Veenwouden (Fr.): Schierstins. Vermeld in IVON-lijst van vóór 1950; ook door VAN DER PLOEG (1953) genoemd.

Een standplaats-vergelijking van *Gagea lutea* in de bovengenoemde stinsemilieus levert een vrij uniform beeld op: de soort vertoont een uitgesproken voorkeur voor kale plekken in beschaduwde gazons, langs lanen, onder hoge struiken of rond boomvoeten. Daar waar de soort ook in open gazons voorkomt (b.v. Noorderplantsoen, Wedderborg) is het aantal exemplaren per oppervlakte-eenheid geringer dan in de beschaduwde gazongedeelten. Het bewortelde substraat bestaat uit fijn tot middelgrof zand, vermengd met een wisselende hoeveelheid humus. De totale kruidenbedekking van elke standplaats is laag, gemiddeld minder dan 10 %, met een maximale waarde van 15 en een minimale van minder dan 1 %, terwijl ook de diversiteit van de flora ter plaatse gering is. Opnamen van 2 × 2 m, daterend van 27-3 tot 18-4-1968 van de eerste acht vindplaatsen, vermelden totaal de volgende soorten: *Gagea lutea*, *Ornithogalum nutans* en *O. umbellatum*, *Poa pratensis* en *P. annua*, *Lolium perenne*, *Stellaria media*, *Plantago major*, *Ranunculus ficaria*, *Eranthis hiemalis*, *Agrostis stolonifera* en *Scilla siberica*.

Het verschil tussen deze standplaatsen en de door LUIKEN (1957 a en b) en HONER (1962) beschreven „natuurlijke" standplaatsen in Twente, de Achterhoek en Centraal-Europa ligt voornamelijk in de floristische samenstelling van hun vegetatie. Ook de door DOING (1962), WESTHOFF (1966) en WESTHOFF in VAN OOSTSTROOM & REICHGELT

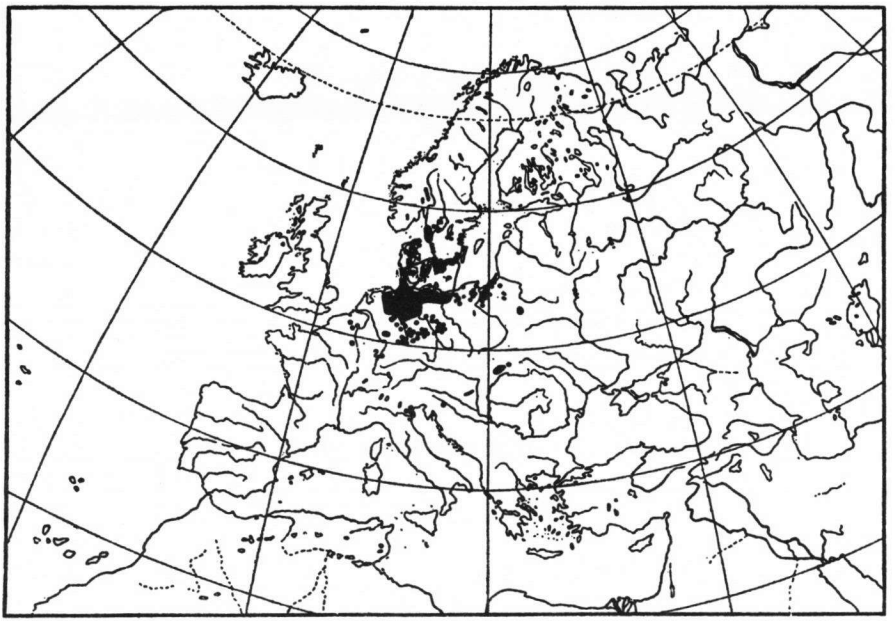

■ • Gagea spathacea (HAYNE) SALISB.

Fig. 2. Areaalkaart van *Gagea spathacea* (Hayne) Salisb. Naar MEUSEL c.s. (1965).

(1964) beschreven vegetatiekundige taxa, waarvan *Gagea lutea* als ken- of differentiërende soort te beschouwen is, geven een beeld van de „natuurlijke" standplaatsen, dat van een andere aard is dan de hierboven beschreven standplaatsen in stinsemilieus. Waar in het laatste milieu de vegetatie een geringe bedekking heeft en voornamelijk bestaat uit tredplanten en onkruiden, zien we op de natuurlijke standplaatsen een soortenrijke flora met een hoge bedekkingsgraad, bestaande uit kruiden van voedselrijke loofbossen.

Gagea spathacea heeft — in tegenstelling tot de vorige soort — een zeer beperkte verspreiding in Europa (*fig. 2*). Ook in Nederland is de soort — hier overigens pas in 1898 ontdekt — beperkt tot N.W.-Drente, Twente en de Achterhoek.

In het Gronings-Drentse grensgebied was *Gagea spathacea* slechts van twee stinsemilieus bekend, nl. De Leek: Nienoord en Marum: Coendersborg. Inmiddels kan hier een derde aan worden toegevoegd nl. de Mensinghestate in Roden (overigens ligt deze slechts 2 km verwijderd van een sinds 1910 bekende natuurlijke standplaats aan het Lieverse Diepje). Zowel in de Mensinghestate als in Nienoord is het verspreidingsbeeld zeer typisch: de soort groeit uitsluitend rond boomvoeten of langs lanen. Dit sluit aan bij de waarneming van MEYER & VAN DIEKEN (1947): „Die Art begleitet gern die Fusswege".

Vegetatiekundig gezien (vgl. DOING, 1962; WESTHOFF in VAN OOSTSTROOM & REICHGELT, 1964; WESTHOFF, 1966) lijkt de soort hier weinig op zijn plaats: dit geldt zeker voor de groeiplaats in de Mensinghestate, waar *G. spathacea* voorkomt in gezelschap van *Ranunculus ficaria, Poa annua* en *P. pratensis, Plantago major* en *Stellaria media*, in mindere mate voor Nienoord waar een soortenrijke kruidenflora

aanwezig is, met *Anemone nemorosa*, *Allium ursinum*, *Ranunculus ficaria*, *Hedera helix*, *Anthriscus sylvestris* en *Veronica montana*, maar waarbij *Gagea spathacea* toch een duidelijke voorkeur heeft voor kale, door betreding (?) ontstane plaatsen.

Zowel door het voorkomen van beide soorten in stinsemilieus van Nederland (VAN DER PLOEG, 1953; LUIKEN, 1957 a en b; HONER, 1962) en aangrenzend Duitsland (MEYER & VAN DIEKEN, 1947), alsook door het verschil in vegetatiekundige typering van beide soorten in de stinsemilieus enerzijds en de natuurlijke milieus anderzijds, zou men kunnen besluiten dat deze geelsterretjes door de mens vanuit hun natuurlijke standplaatsen naar tuinen of parken zijn overgebracht en vanwege hun esthetische waarde dus als stinseplanten kunnen worden gekarakteriseerd. Inderdaad overweegt VAN DER PLOEG (1953) door het voorkomen van *Gagea lutea* op de Schierstins van Veenwouden in Friesland deze mogelijkheid. HONER (1962) veronderstelt zelfs dat alle vindplaatsen van deze soort in het Noorden van ons land door verwildering in of vanuit deze stinsemilieus zijn ontstaan. Ook MEYER & VAN DIEKEN (1947) beschouwen *Gagea lutea* in Oldenburg als „eingeschleppt oder angepflanzt". Hetzelfde zou men kunnen veronderstellen voor *Gagea spathacea*. Toch is een aantal argumenten aan te voeren die voor een natuurlijke verspreiding pleiten: de beperkte verspreiding van beide soorten tot in hoofdzaak de oostelijke provincies van ons land, terwijl stinsemilieus bepaald niet tot dit gebied beperkt zijn: zo komt *Gagea lutea* niet voor in de talrijke Groningse en Friese kleistinsen en in „stinsemilieus" aan de binnenduinrand, in de Betuwe en langs de Utrechtse Vecht.

In de tweede plaats is de sierwaarde als tuinplant van beide soorten niet groot: de bloemen zijn klein, het bloeipercentage is laag (op de Groningse vindplaatsen minder dan 10 %!) en van een massale bloei, die wel andere stinseplanten met een kleine bloem, zoals *Galanthus nivalis*, *Eranthis hiemalis*, *Corydalis solida* en *Scilla siberica* esthetisch aantrekkelijk maken is geen sprake. Ook van een mogelijke betekenis als keuken- of medicinaal kruid is ons niets bekend.

Tenslotte is de geconstateerde oecologische verwantschap der standplaatsen van beide soorten in deze Gronings-Drentse stinsemilieus een mogelijke aanwijzing voor een natuurlijke verspreiding.

Een verklaring voor de discrepantie in floristische samenstelling van de vegetaties van de groeiplaatsen in stinsemilieus en natuurlijke milieus zou mogelijk liggen in bepaalde cultuurtechnische maatregelen, zoals maaien of wieden, die in het ene milieu wel, in het andere niet uitgevoerd worden en niet in edafische verschillen tussen beide milieus. Men kan zich voorstellen dat soorten met een zeer korte vegetatieve en bloeifase in het voorjaar en een voorkeur voor betreden plaatsen deze cultuurtechnische maatregelen kunnen overleven. Aan deze eisen voldoen inderdaad beide *Gagea*-soorten.

Samenvattend: Ondanks het nagenoeg uitsluitend voorkomen van *Gagea lutea* en *G. spathacea* in een aantal stinsemilieus van het Gronings-Drentse grensgebied, lijkt het niet waarschijnlijk dat deze soorten hier als stinseplant mogen worden beschouwd. Volgens mijn opvatting zijn het dus soorten die op een natuurlijke wijze verspreid zijn en in N.O.-Nederland binnen hun areaal op min of meer natuurlijke standplaatsen voorkomen.

Literatuur

DOING, H., 1962. Systematische Ordnung und floristische Zusammensetzung niederländischer Wald- und Gebüschgesellschaften. Wentia 8, p. 1—85.

——, 1963. De buitenplaatsen en bossen langs de binnenduinrand van Noord- en Zuid-Holland. Natuur en Landschap 16, p. 261—281.

DUIVEN, J. M., 1966. Geranium phaeum L. als stinseplant. Gorteria 3, p. 4.

HEUKELS, H. — S. J. VAN OOSTSTROOM, 1962. Flora van Nederland, ed. 15. Groningen.

HILLEGERS, H. P. M., 1969. De oecologie van Gagea lutea Ker-Gawl. en Gagea spathacea Salisb. speciaal m.b.t. hun voorkomen in stinsemilieus van N.O.-Nederland (verschijnt als RIVON-publikatie).

HONER, H. R., 1962. Verspreidings-oecologisch onderzoek van de soorten Gagea sylvatica, spathacea en pratensis. Doct. ond., nr. 82. Bibl. Bot. Mus. en Herb., Utrecht.

JANSEN, M. T., H. N. LEYS & J. J. F. E. DE WILDE, 1968. Stinsenflora in de Bommelerwaard. Gorteria 4, p. 12—15.

LUIKEN, R., 1957a. Austieberg en Hoge Lutte. D.L.N. 60, p. 84—93.

——, 1957b. Drie flora's. D.L.N. 60, p. 189—202.

MEUSEL, H., E. JÄGER & E. WEINERT, 1965. Vergleichende Chorologie der Zentraleuropäischen Flora. Jena.

MEYER, W. & J. VAN DIEKEN, 1947. Pflanzenbestimmungsbuch für die Landschaften Osnabrück, Oldenburg-Ostfriesland und ihre Inseln, 1. Bremen.

OOSTSTROOM, S. J. VAN & TH. J. REICHGELT, 1964. Liliaceae. Flora Neerlandica I, 6, p. 97—146.

PLOEG, D. T. E. VAN DER, 1953. Stinsenplanten. D.L.N. 56, p. 108—115 en 129—136.

WESTHOFF, V., 1966. Systeem der in Nederland voorkomende plantenassociaties en Lijst van taxa van in Nederland voorkomende hogere planten die als ken- en (of) differentiërende taxa zijn te beschouwen voor in Nederland voorkomende vegetatie-eenheden (stencil). Wageningen.

Summary

In contradistinction to the prevailing opinion that *Gagea lutea* (L.) Ker-Gawl. and *G. spathacea* (Hayne) Salisb. as found in several old countryseats ("stinsen") and similar localities in the NE. part of the Netherlands are relics of former cultivation, the author arrives at the conclusion that both species are really native there.